

T.C.
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi

**ULUSLARARASI
DÜŞÜNCE ve SANATTA MEVLÂNÂ
Sempozyum Bildirileri**

**INTERNATIONAL SYMPOSIUM ON
MAWLÂNÂ JALÂLADDÎN RUMÎ
IN THOUGHT and ART
Papers**

May, 25-28 Mayıs 2006
Çanakkale
Türkiye/Turkey

MEVLANA'NIN ESERLERİNDE SOSYAL İLİŞKİLER VE TOPLUM DÜZENİ

Doç. Dr. Adem ESEN

Konya-Selçuklu Belediye Başkanı, 0332 251 0261 faks 0332 251 0359

(ÖZET)

Mevlana Celalettin Rumi çağını aşan bir mutasavvıf ve düşünür olarak insanı tanımının üzerinde durmuştur. Kendi kendini tanımak olarak bilinen bu metotla beraber, toplumsal ilişkilere de yer vermiştir. Şehirlerdeki düzen, çarşılar, devletin vergi toplama, adalet gibi fonksiyonlarını belirtmiştir. İnsanların farklı karakterlerde olmasından dolayı işbölümünün ortaya çıktığını, toplumsal uzlaşmanın esas alınması gerektiğini, dünyanın zıtlıklardan oluştuğunu ve fakirlere destek olunmasını (bir anlamda sosyal sigorta sistemi) ele almıştır.

Giriş

2007 yılı Mevlana yılı olarak ilan edilmiştir. Çağını aşan büyük mutasavvıf Mevlana Celaleddin Rumi'nin (kısacası Mevlana) eserleri döneminin yaşantısını aksettirmektedir. Toplum düzeni fikrine büyük önem veren Mevlana, eserlerinde hem bu sistemi sağlayan hususları, hem de düzeni bozan kişileri ve davranışları ele almıştır.

1207 yılında Belh'te doğan Mevlana, ailesiyle birlikte buradan göç ettiğinde 5 yaşında idi. Buradan Bağdat'a gitti(ler). Babası Baha-i Veled Bağdat'ta üç günden fazla kalmadı ve Hicaz'a gitti. Hac farızasından sonra Şam'a uğradı. Bir rivayete göre buradan Erzincan'a geçti ve burada dört yıl kaldı. Malatya'da ve Larende'de 7 yıl oturmuştur. Aile tüm Anadolu vilayetlerinden Konya'yı beğenmiş ve burada ikamet etmiştir. Mevlana, 18 yaşında iken Karamanlı Gevher Hatunla evlenmiştir. Mevlana, babasının ölümünden sonra Kayseri'ye oradan Halep ve Şam'a gitmiştir. Buralarda yedi yıldan az kalmış ve Konya'ya dönmüştür. 1273 yılında da Konya'da vefat etmiştir¹. Dolayısıyla Mevlana gerek göç sırasında, gerekse tahsil için gittiği yıllarda birçok şehri görme imkanı bulmuş ve değişik topluluklarda yaşamıştır. Mevlana'nın uzun süre yaşadığı ve öldüğü yer olan Konya, Selçuklu devletinin başkenti, dış görünüş ve kurumları bakımından Türk şehircilik geleneklerini en iyi aksettiren yerd².

Mevlana'nın toplumla ilgili görüşleri psikolojist ekolle açıklanmaktadır. Kendi kendini tanıma metodu (introspective) olarak tanımlanan bu metot, tasavvufun vahdet-i vücud görüşü ile örtüşmektedir. Ancak bunu, sosyal olayları insan içgüdüleri ile açıklayan teorilerle karıştırmamak gerekir³. Mevlana'ya göre bütün toplumsal yapılar tevhid çizgisi içinde şekillenmelidir. Bu sebeple toplumsal dinamiklerin en esaslı motifi Allah aşkıdır.

Mevlana'nın müritleri arasında Konya eşrafı ve ileri gelenleri vardı. Kendisi halk tarafından da benimsenmişti. Mevlana'dan sonra Mevlevilik 16. asırdan itibaren yavaş yavaş köylerden şehirlere yönelmiş, bu tarikata halktan ziyade, beyzadeler, devlet ricali ve hatta padişahlar girmiştir. Bu sebeple Mevlevilik burjuva olarak bile görülmüştür. Mevlana ve Mevlevilik siyasi bir hareket içinde bulunmamıştır. Sünni inançlara taraftar, sosyal, siyasi ve ekonomik düzenin korunmasından yana olmuştur⁴.

Bu çalışmada Mevlana döneminde Konya'nın siyasi, sosyal ve iktisadi yapısı ile onun eserlerinde sosyal düzeni ele alışı ve bu konudaki fikirleri incelenmeye çalışılmaktadır.

¹ Füzüzanfer, B. Mevlana Celaleddin. Konya- 2005. s. 68, 82, 87, 146.

² Baykara, Tuncer. Türkiye Selçukluları Devrinde Konya. Valilik Kültür Müdürlüğü yayını. Konya, 1998. 2. baskı. s. 135.

³ Tekin, Mustafa. Mevlana Celaleddin Rumi'de Din ve Toplum. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Konya 1995. s. 82.

⁴ İslam Ansiklopedisi MEB, Celaleddin Rumi ve Mevlevilik maddeleri; Yalçın, Aydın. Türkiye Tarihi. Ankara 1979 s. 39, 232.

1. Mevlana Döneminde

a. Siyasi Yapı

Selçuklu komutanlarından Kutalmışoğlu Süleyman'ın kurduğu Anadolu Selçuklularında haçlı seferlerinde kayıptan sonra, Sultan Mesud merkezi İznik'ten Konya'yı aldı. Baha Veled, Konya'ya geldiğinde tahtta, I. Alaeddin Keykubat (1220-1237) vardı. II. Gıyaseddin Keyhüsrev (1237-1246) dönemi ülkenin iç ve dış güvenliği ile geçti. Baba İshak isyanı bastırılmıştı. 1243 yılında Selçuklu ordusu Moğollara yenildi. II. İzzettin Keykavus çabası sonuç vermeyince 1260'lı yıllardan sonra ülke İlhanlı yönetimine geçti⁵. Selçuklu sultanları bir tür eyalet valisi haline geldi. Devlet hazinesi tamamen Moğollar tarafından kontrol altında tutulmaktaydı. Ülkenin iç ve dış güvenliğini İlhanlı ordusu sağlıyordu. Bu arada beylikler güçlerini artırmış ve 1277 yılında Karamanoğulları Konya'ya yürümüştür.

Baha Veled Konya'ya geldiğinde, Sultan Alaeddin Keykubat, karşılaşmış ve sarayında misafir etmek istemiştir. O da "imamlara medrese, şeyhlere hankah, emirlere saray, tüccarlara han münasıptır" diyerek⁶, tercihi yapmıştır.

Mevlana'nın son 15 yılı Muiniddin Pervane gibi vezirlerin dönemine rastlamaktadır⁷. Bu vezir, Mevlana ve müritlerini desteklemiştir. Nitekim bir defasında altı bin aded-i sultani vermiştir⁸.

Alaeddin Keykubat, daha önce İslami öğretilerde bir merkez niteliği olmayan Konya'ya aralarında Mevlana'nın babasının da bulunduğu birçok İslam bilgini çağırıştır. Konya'da Farsça konuşan bir mistik çevre oluşmuştur. Mevlana, Şam'da ve Halep'te Arap kültür çevresi ile bir araya gelmiştir⁹. Bu sebeple Anadolu kültür çevresini İslam-Türk-İran olarak adlandırmak mümkündür¹⁰. Bu kültürde cami, kişilerin sosyal prestij kazanmalarında önemli rol oynamaktaydı¹¹.

b. Sosyal Yapı

1070'li yıllarda Türkler geldiğinde Konya'nın nüfusu ancak 1.500 kadardır. Merkez olmadan da, garnizonla beraber nüfus 2 000 dolayındadır. Payitahtlıkla beraber özellikle eski kültür merkezlerinden (Ahlat, Malatya hatta İran ve Orta Asya'dan) göç almış ve 1190 yılında Alman Haçlıları işgal ettiklerinde 30 000 rakamına ulaşan nüfus, 1125 yılı dolaylarında 60-80 000'e olmuştur. Bu nüfusuyla Bağdat kadar olmasa bile Anadolu'da en kalabalık ve gelişmiş şehirdir¹².

Konya nüfusu içinde gayri Müslimlerin sayısı (Rum, Ermeni, Yahudi ve diğerleri) daha çok şehrin başkentine bağlı olarak artmıştır. Bunların mahalleleri de ayrıydı. Şehir civarındaki Sille Deyr-i Eflatun manastırını Mevlana'nın ziyaret ettiği bilinmektedir¹³.

Şehrin surları 1121 yılında yenilenmiştir. Surlar içinde ikamet ve ticaret alanları bulunmaktaydı. Şehirde askeri kurumlar yanında eğitim ve sosyal yardımlaşma kurumları çoktu. Anadolu, Selçuklular döneminde tıp alanında da ileri bir düzeyde idi¹⁴.

Söz konusu dönemde sosyal kademelenmeye şekil veren doğrudan siyasi kurumlar olup, servetin etkisi fazla değildi. Fertlerin refah ve zenginlikleri siyasi ve toplumsal tabakalaşmadaki konumlarına tabi idi. Buna göre şehirde sultanlar, zenginlikte birinciydiler. Sahip oldukları gayri menkuller hem iktisadi, hem de siyasi güçlerini göstermekteydi. İkinci kademede bulunan emirler, a'yan denilen

⁵ Baykara, Tuncer. age s. 14-16.

⁶ Ahmed Eflaki. age s. 101; Merçil, Erdoğan, age. s. 151.

⁷ Schimmel, Annemarie. Rumi's World. A Study of the Works of Jalaluddin Rumi. Fine Boks London. s 15; Akdağ, Mustafa. age. C.1, s. 62.

⁸ Ahmed Eflaki, age c. 1 s. 242.

⁹ Lewis, Franklin D. Rumi, Past and Present, East and West. Oneworld publications, Oxford, 2001.s. 397; Arasteh, A. Reza. Rumi The Persian, The Sufi. Routledge and Kegan Paul. London, 1974. s. 156; Gölpınarlı, Abdülbaki. Mevlana, Hayatı, Sanatı, Yapıtlarından Seçmeler. Varlık yayınları, 7. basım, 2004. s. 8.

¹⁰ Akdağ, Mustafa. Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi. C. 1, s. 11.

¹¹ Lewis, Franklin D. age s. 398.

¹² Baykara, Tuncer. age s. 128.

¹³ Ahmed Eflaki, age c. 1 s. 551.

¹⁴ Bayram, Mikail. Tarihin Işığında Nasreddin Hoca ve Ahi Evren. İstanbul, 2001. s. 29.

hükümet nezdinde halkı temsil eden işçiler ile üçüncü olarak büyük ticaret hanlarındaki odalarında ticareti yöneten tüccar gelmekteydi. Şehrin sanayici (imalat) kesimi olan zanaat sahipleri dördüncü kesimi oluşturmaktaydı¹⁵.

Mevlana'nın yaşadığı dönemde kölelik kalkmadığından, cariyeler de vardı. Ancak düğün vb. sebeplerle bunların azat edilip evlendirildiği belirtilmektedir¹⁶. Mesela Mevlana, kızı Melike Hatunun cariyesini azarlamasına kızmış, bunun sonunda o da cariyeyi azat etmiş ve üzerinde ne varsa ona giydirmiştir¹⁷.

Mevlana'nın müritleri arasında terzi, bakkal gibi çeşitli meslek sahipleri bulunmaktadır¹⁸. Şeyh Haccac-i Nessac, Baha Veled'in ölümünden sonra dokumacılıkla uğraşıyordu. Fakirlerin kuru ekmeklerini satın alır, onlarla iftar ederdi. Sonra biriktirdiği iki, üçyüz kadar parayı dergaha verirdi¹⁹.

Mevlana vakfının yönetimiyle Hüsameddin Çelebi ilgilenmiş, kendisi vakfın gelirlerinden almadığı halde tüm gelirleri fakirlere bölüştürmüştür. Mevlana, Çelebi Hüsameddin'e devamlı güvenmiş ve "dünya malı Çelebi Hüsameddin'e zarar vermez, zira helal ve hayırlı mal, dini bütün kimseye ne de yakışır" diyerek taltif etmiştir²⁰. Din adamları, medrese hocaları, sanat adamları gibi sınıflar hazineinden ödenek almışlardır. Şehirlerdeki bayındırlık hizmetleri devlete yük olmadan vakıflar aracılığı ile yapılmıştır²¹.

Konya ve Kayseri'de dergah mensuplarının bağlara eşek veya katır ile gezintiye çıktıkları belirtilir²². Selçuklular döneminde kış aylarında bile insanlar hamama giderlerdi. Nitekim Ahmed Eflaki, Mevlana'nın hamama gittiğini pek çok kere ifade eder²³.

c. İktisadi Yapı

Coğrafi özelliğinden dolayı Konya, Anadolu'nun merkezidir. XIII. yüzyılın ilk yarısında Anadolu'nun kuzeyde Sinop, güneyde Alaiye'den (Alanya) denizlere açılması ile yurtiçi ticaret yanında denizyolu ticaretin gelişmesi sağlanmıştır²⁴. Orta ve Doğu Anadolu ticaret yollarının 15. ve 16. asra kadar önemli olduğu bilinmektedir. Bunun için kervan yollarının üzerinde bulunan geniş bir alan üzerinde alım ve satım gelişmiştir. Ancak ortaçağın sonlarından beri bu alanda aynı hızla bir gelişme olmamıştır²⁵.

Türkler, Anadolu'da şehirlere ve kasabalara yerleşerek ileri bir toplumun tüm kurumlarını oluşturmakta gecikmemişlerdir. Devlet teşkilatlanması bir kavme veya aşirete göre değil, millet esasına göre²⁶, iktisadi hayat da tarım, sanayi ve ticaret üzerine kurulmuştur²⁷. Selçuklu Türkiye'sinde Türk köylüler ile bazı Hristiyan halk, köylerde ekim yapmışlar; çiftlik sahibi devlet adamları ile a'yan, geniş meralarda hayvan yetiştirmişlerdir. Kasaba ve şehirlerde bağcılık yapılmıştır. Hayvancılık ve ekim işiyle köylüler, göçebe ve yarı göçebeler uğraşmışlardır. Bağ ve bahçecilik sadece iktisadi amaçlı yapılmayıp eğlence amaçlı da olmuştur. Tarım arazilerinin devlet yapısı ile yakından ilgisi de bulunmaktaydı.

Sanayi kollarında dokumacılık ve dericilik yapılmaktaydı. Madeni sanatlar ise daha çok Müslüman olmayanlar arasında rağbet görmüştür. Geniş halk kitlelerinin ihtiyacı yurt içinde karşılanmakla beraber, zenginlerin lüks eşya ve baharat ihtiyacı daha çok Doğudan geliyordu. Ülke içi ticareti

¹⁵ Akdağ, Mustafa. age. C. 1, s. 15; Baykara, Tuncer. age s. 114.

¹⁶ Ahmed Eflaki. age c.1 s. 282.

¹⁷ Ahmed Eflaki. age c.1 s. 297.

¹⁸ Merçil, Erdoğan. age. s. 16, 44.

¹⁹ Ahmed Eflaki. age s. 108.

²⁰ Ahmed Eflaki. age c.2 s. 129, 131.

²¹ Yalçın, Aydın, age, s. 27.

²² Ahmed Eflaki. age c.1 s. 118.

²³ Ahmed Eflaki. age C.1 s. 151, 262.

²⁴ Yalçın, Aydın. age, s. 25.

²⁵ Ülgener, Sabri. İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası. Der yayınları, 2. baskı, İstanbul, 1981. s. 133.

²⁶ Akdağ, Mustafa. age. C.1, s. 53.

²⁷ Akdağ, Mustafa. age. C. 1 s. 25-31.

şehirlerin meydan pazarlarında, ticaret hanlarında ve dükkanlarda gerçekleşiyordu. Şehir içi ticaret, devlet tarafından kontrol edilmekteydi. Dış ticaret ise daha çok Bizans ve Arap ülkeleri ile yapılmaktaydı. Mısır ve Şaşı ipekleri meşhurdu²⁸.

Mevlana'nın yaşadığı dönemde askeri ikta toprakları vakıflara geçmeye başlamıştı. İktisadi yönden gerilemede köylünün ekim gücünün azalması önemli rol oynamıştır. Moğollara karşı başlatılan çarpışmalarda ekim yapılamamış, ekili alanlar da tahrip edilmiştir. Ayrıca sık sık görülen kuraklık ve çekirge afeti ülkeyi ağır bir sefaletle maruz bırakmıştır. Vakıflar, Batıni hareketlerinden sonra tembellerin sığınağı olmuştur. Zenginlerin ciddi servet sahibi olmalarına karşılık sefil insanlar artmış, buna karşılık tarikat şeyhlerinin fakirlerle ilgilenmeleri sonucu vakıflar gelişmiştir²⁹.

Mevlana döneminde Konya'nın refah seviyesinin yüksek olduğunu onun şu sözlerinden anlıyoruz: "Bu yıl, bahçeye gir de seyret, o kuru dallar, ne meyveler vermede, ne meyveler. Makas ortada, boyuna elbiseler biçiliyor, başından tacı gidene kemerler bağışlanıyor. Hiç kimseye minnet edilmeden, hiç kimseye zahmet verilmeden gümüşler basılıyor, müsadere eziyeti olmaksızın altınlar veriliyor"³⁰.

Konya'da Alaaddin tepesinin hemen doğusunda bezzazistan (bezciler çarşısı), esb pazar (at pazarı) tabakçılar, kürkçüler, attarlar pazarı, kasaplar pazarı, şekerciler (şekerfűrüşan)³¹ hanı, (pamukçular – penbefűrüşan- içinde medreseden bahsedilir)³² vardır. Anadolu Selçukluları döneminde pek çok handa meslek isminin olması o dönemdeki ticari canlılığı ve hayat seviyesini göstermesi bakımından önemlidir. Yine o dönemde meslek sahipleri arasındaki gayri Müslim oranının az olduğu anlaşılmaktadır. Tespitlere göre 19 Müslüman tüccara karşı 2 Avrupalı vardı. Bu durum, Anadolu'da Türk-İslam toplumunun iş hayatında etkili olduğunu göstermektedir³³. Mevlana'nın eski müritlerinden Celaleddin Kassab, Arap atlarının taylarını satın alıp yetiştirir, büyütür ve satardı³⁴. Meram civarında değirmen vardı³⁵.

Anadolu'da Türkmenlerin hayvan ürünlerini sattıkları ve ihtiyaç sahiplerinin satın aldıkları Türkmen pazarları mevcuttu. Selçuklu döneminin en önemli pazarı olan Yabanlu, Mesnevi'yi tercüme edenler tarafından "köylü pazarı" olarak belirtilmiştir³⁶.

Selçuklu sultanları ülkedeki ticaret yollarının açık olmasına ve tacirlerin zarar görmemesine önem vermişlerdir. Anadolu tüccarları İstanbul ve diğer merkezlerle ticaret yapmaktaydılar. Hatta Şeyh Salahaddin'in zengin tacir müridi, Konya'dan İstanbul'a gitmişti. Mevlana, ona İstanbul civarında bir papazın oturduğunu ve ona selam söylemesini istedi. Bu tacir de, papazı ziyaret etti. Papaz bulunduğu yerdeki tekfurun tacire zorluk çıkarmaması için bir mektup temin etti³⁷. Yine o dönemde Anadolu şehirlerinde Cenevizliler, Yahudiler, Volga bölgesinden Bulgarlar, Suriye ve el-Cezire'den Müslüman tüccarlar bulunmaktaydı. Konya'da birçok Avrupalı (Frank) tüccar oturmakta idi. Hatta biri Venedikli, diğeri Cenevizli iki tüccar şirket kurarak Selçuklu devletinden şap satışının tekellerine almışlardı. Bu sebeple şapın fiyatı 15'den 50'ye çıktı³⁸. Akdeniz sahilinde Antalya ve Alaiye'nin (Alanya'nın),

²⁸ Ahmed Eflaki.age c.2 s. 149.

²⁹ Akdağ, Mustafa. age. C. 1 s. 33.

³⁰ Mevlana, Divan-ı Kebir C.2 s.326.

³¹ Şems-i Tebrizi Konya'ya geldiğinde şekerciler hanında bir dükkan tutmuştur. Halk kendisini büyük bir tüccar sansın diye iki-üç dinar kıymetinde nadir bir kilit takmış, anahtarını da kıymetli bir atkının ucuna düğümleyerek omzuna atmıştır. Halbuki hücresinde eski bir hasır, kırık bir ibrik ve tuğla bir yastık vardı. Bu hana saygın yabancı tüccarların indiği rivayet edilir. Ancak bu hanın ilim ve irfan meclisi olduğu de belirtilir. Nitekim Tebrizli bir tacir, amacının sırf ticaret olmayıp, ulu bilginleri bulmak olduğunu belirtir. Yine Frenkistan'dan gelen bir tacir Mevlana'ya selam getirmiştir. Ahmed Eflaki.age c.1 s. 136.

³² Ahmed Eflaki.age c.1 s. 131. Merçil, Erdoğan. age. s. 14, 31, 34, 38, 42, 56, 151; Baykara, Tuncer. age s. 38; Şimşekler, Nuri. Mevlana, Mesnevi'ye Göre Konya'da Yaşam (Milletler-Meslekler) s.6-15. Konya'da halen Şekerfűrüş mahallesi vardır.

³³ Ahmed Eflaki.age c.1 s. 133; Merçil, Erdoğan. age. s. 194, 195.

³⁴ Ahmed Eflaki.age c.1 s. 135.

³⁵ Ahmed Eflaki.age c.1 s. 279.

³⁶ Mevlana, Mesnevi, beyit 24692-24697; Merçil, Erdoğan. age. s. 158.

³⁷ Ahmed Eflaki.age C.1 s. 156. Merçil, Erdoğan. age. s. 149.

³⁸ Merçil, Erdoğan. age. s. 150.

Karadeniz sahilinde Sinop'un fethinden sonra Mısır ile Güney Rusya ticari ilişkileri canlanmıştır. Keyhüsrev'den sonra Keykavus I ile Keykubat I zamanında İtalyan sitelerine ticaretin geliştirilmesi için pek çok kolaylık sağlanmıştır. Venediklilerin getirecekleri ithal mallarda resim, ya hiç alınmamış veya çok az alınmıştır. Konya ve Sivas'ta Cenevizli ve Venedikli tüccarlar iş yapmışlardır³⁹. Kıymetli taş ticareti Kiş ve Bahreyn ile yapılmaktaydı⁴⁰. Bunlar da Konya'nın gelişmeye açık bir şehir olduğunu göstermektedir.

Selçuklularda tüccarların zararlarını tazmin ile ticaretin geliştirilmesi sağlanmıştır⁴¹. Ülkenin zenginliği şu sebeplerle açıklanmaktadır: Ticaretin genişliği, gümrüklerin azlığı, üretimin bolluğu, otların ve hayvanların çokluğu ve ülkenin denizlerle çevrili olması⁴². Bu dönemde şehirler surların dışına taşmış; büyük ticaret merkezleri kurulmuştur. Her meslek erbabı kendisine ait çarşı ve mahallelere yerleşmiştir. Sultanlara, beylere ve zenginlere ait düğün⁴³ ve ziyafetler o dönemdeki refah düzeyini göstermesi bakımından önemlidir. Devlet adamlarının gelirleri ve ıktâ sistemi onlara yüksek bir hayat seviyesi sağlıyordu. Devrin zenginleri de büyük servetlere sahipti. Nitekim bir kişinin öldüğünde oğluna emlak, ev eşyası yanında yüz bin altına yakın servet bıraktığı rivayeti vardır⁴⁴. Yahudilerin tefecilik ve sarraflıkta yer aldıkları gibi Türkler de para ticaretinde önemli idiler. Selçuklu Türkiye'sinin zenginliği günümüze kadar intikal eden abidelerden de anlaşılmaktadır⁴⁵. Moğol istilasından sonra önemli bir gerileme başlamıştır⁴⁶. Devrin Avrupa gezginlerine göre, İlhanî payitahtı Tebriz'in bütçesi o dönem Fransa veya İngiltere krallıklarının gelirlerine denk geliyordu⁴⁷. Selçuklular ticareti teşvik yanında sağlam bir para politikası takip ediyorlardı. Buna rağmen akit paraların hudut dışına çıkarılmasına izin verilmiyordu. Çünkü Selçuklu akçaları halis olduğundan yabancı ülkelerde rağbet görmekteydi.

2. Şehir Düzeni

Mevlana'daki para ve mal kavramları, sosyal tabakalaşmadaki ekonomik kriterlerdir.

Mevlana; bilginleri, dervişleri ve manevî nüfuzlu olan kimseleri toplumsal yapının ayakta durmasını sağlayanlar olarak görür⁴⁸ ve toplumda dört sınıf üzerinde durur: Zengin, fakir, orta sınıf ve köleler. Sanat sahipleri orta sınıftır. Mevlana'daki para ve mal kavramları sosyal tabakalaşmadaki ekonomik kriterlerdir. Zenginlerin genellikle dine karşı fazla ilgili olmadıklarını, buna karşılık fakirlerin daha çok tercih edildiğini söyler⁴⁹. Ancak o toplumdan kaçıp, ferdi bir hayat yaşamayı tasvip etmez. Nitekim kendi hayatında da toplumdan uzaklaşmamış, eserlerinde çarşılar, pazarlar başta olmak üzere iktisadi hayattan örnekler vermiştir. Ancak o, toplum hayatında dinin başat rol oynadığını ifade eder⁵⁰.

Mevlana döneminde Konya'daki evlerin büyüklüğü sosyal kategoriye de belirlemektedir. Mevlana, oğlu Veled'e hitabında tacirlerin ve işçilerin evleri zanaat erbabının evlerinden; emirlerin sarayları tacirlerin; sultan ve meliklerin köşkleri ve taklaları bunların hepsinden yüzlerce derece yüksek ve büyük olduğunu söyler. Oğluna tavsiyesinde göklerin bu evler ve saraylardan daha yüksek olduğunu öğretmek Peygamber nurunun varisliğinin üstünlüğünü belirtir⁵¹.

³⁹ Yalçın, Aydın. age s. 25.

⁴⁰ Ahmed Eflaki.age c.1 s. 278. Hatta bu tacirler, Mevlana dergahına hediyeler vermişlerdir.

⁴¹ Turan, Osman. age. s. 342.

⁴² Turan, Osman. age, s. 363.

⁴³ Örnek olarak; bir sünnet düğünü otuz iki gün sürmüş, bu düğüne Mevlana da katılmıştır. Son on altı günde nefis yemekler yenilmiştir. Ahmed Eflaki.age c.1 s. 252. Yine Sultanın haznedarı Şerafeddin, Tavus hanımla evlenmek için başlık olarak elli bin dinar ve pek çok hediye vermiştir. Ahmed Eflaki.age c.1 s. 281. Ayrıca biri başka düğünde çeyiz olarak kat kat çamaşırlar, küpe, yirmi kıymetli yüzük, inci gerdanlık, bilezikler ve yetmiş bin dirhemi sultani değerinde altın eşya olmuştur. Ahmed Eflaki.age c.2 s. 118.

⁴⁴ Ahmed Eflaki.age C.1 s. 177.

⁴⁵ Turan, Osman. age. s. 368, 370, 373, 375, 380.

⁴⁶ Akdağ, Mustafa. age. C. 1 s. 34.

⁴⁷ Turan, Osman. age. s. 375.

⁴⁸ Tekin, Mustafa, age, s. 82.

⁴⁹ Tekin, Mustafa, age, s. 84.

⁵⁰ Tekin, Mustafa, age, s. 112.

⁵¹ Ahmed Eflaki, age C.1 s. 208; Ülgener, bu tür görüşleri tasavvufun toplum düzenine en büyük katkısı olarak görür. Böylece dünya beylerinin üzerinde bir din ve mana aristokrasisi meydana getirilmiş olmaktadır. Sabri F. Zihniyet ve Din, s. 100.

Mevlana, bazı zorbaların şehirleri maddi ve manevi yönlerden tahrip ettiğini belirtir⁵². “Şehir, halifesiz olmaz; Tanrısız yaratık da nedir ki? Adalet, ceza, buyruk olmazsa dünya, bozuk-düzen bir hale gelir. Dünyanın hastalığına, illetine son ilaç, kılıçtır. Büyük savaş zamanı geldi; kalk ey sufi, savaşa gir. Şöhretin boğazını açlıkla sık; çorbayla coşma.”⁵³. Mevlana, bu sözlerinde insanın kendi nefsiyle mücadelesini büyük savaş (cihat) olarak nitelemekte ve bunun açlıkla yapıldığını belirtmektedir. Bu sebeple “çorbayla coşma”, diye uyarmaktadır. Ayrıca toplum düzeninin adalet, emir ve ceza ile sağlanabileceğini de ifade etmektedir. Görüldüğü gibi önce nefis tezkiyesini ele almaktadır.

“Köylülük”, Mevlevi kaynaklarında iş bilmeme olarak değerlendirilerek hoş görülmemiştir. Mesela Mevlana’nın ölüm gününde kurban kesilmesi istenince, kalenderi dervişlerinden birisi hayvanın bir budunun kendilerine verilip verilmeyeceği sorunca o, köylülükle itham edilmiştir⁵⁴.

Bir aşık için en güzel şehir Mevlana’ya göre, sevgilinin şehridir: “Bir sevgili, aşıkına “Yiğidim! Dedi. “Sen seyahate çıkmış, gurbette birçok şehirler görmüşündür. Onların içinde hangi şehir daha güzeldir?” aşık; “Sevgilinin bulunduğu şehir” diye cevap verdi”⁵⁵.

3. İnsanların Birbirlerine İhtiyaçları

İnsanlar bu dünyada birbirlerine muhtaçtırlar. Bunun için zenginlerin cömertliklerini gösterebilmeleri için fakirlere ihtiyaçları vardır. Bu sebeple zenginler fakirlere iyi davranmalıdır: “Ey talib gel. Fakirler sehavete muhtaç oldukları gibi cömertlik de fukaraya muhtaçtır”⁵⁶. Güzeller saf ve parlak ayna aradıkları gibi cömertlik de fakir ve zaif kimseler ister. Güzellerin yüzü aynada güzel görünür. İn’am ve ihsan cemali de fakir ile peyda olur. Mademki fakir, cad ü keremin (cömertliğin) aynasıdır, haberin olsun ki aynanın üzerine hohlamak zararlıdır”⁵⁷.

Dünya, farklılıklar üzerine kurulmuştur. Mevlana farklılıkların sebebini şöyle izah eder: “Eğer dünyada ayıplı, kusurlu mallar bulunmasaydı bütün ticaret erbabının budala olması lazım gelirdi. Kusurlu bulunmayınca bir kumaşı tanımak ve onun değerini anlamak kolay olurdu. Zira ayıp olmayınca ehil ve naehil olmak eşittir. Eğer dünyadaki şeylerin hepsi ayıp ve kusurlu bulunsaydı ilmin de faydası olmazdı. Çünkü içinde od ağacı bulunmayan ve hepsi odundan ibaret olan bir yığın, ilim ile nasıl ayırt edilir?”⁵⁸. Dünyada farklılıkların sebebi, kaliteliyi bulmak içindir. Çünkü kaliteli mal, kalitesizlerle karşılaştırıldığında değer kazanır.

Toplumlarda işbölümünün kaynağı, insanların karakterlerin farklı oluşudur. Çünkü “Herkeşe, yaradılışına göre bir iş kolay gelir”⁵⁹.

İnsanlar genellikle mesleklerini icra ederek rızıklarını kazanırlar. Bunu ifade eden Mevlana’ya göre, “Pabuç dikmeyi sanat edinen kişi, hangi şehre giderse gitsin, pabuç dikicidir”⁶⁰. “Her kim ustasız bir sanat tutacak olursa şehirde ve köyde maskara olur... Malı, çalışıp kazanan bulur; insanın bir defineye tesadüf etmesi nadir vuku bulur”⁶¹.

⁵² Mevlana, Divan-ı Kebir C.5, s.323.

⁵³ Mevlana, Divan-ı Kebir C.5, s.364

⁵⁴ Ahmed Eflaki, age C.2 s.50; Akdağ’a göre, Türkler için bu incitici ifadeler başka dönemlerde de olmuştur. Daha çok kozmopolit şehir sosyetesini tarafından kullanılmıştır. Akdağ, Mustafa, age, C.2, s. 112.

⁵⁵ Mevlana, Mesnevi. C. III, s. 3803.

⁵⁶ Bakara, 269: “Hikmeti dilediğine verir. Kime hikmet verilmişse şüphesiz ona çokça hayır verilmiştir”. Duha suresi, 9-10: “Öyleyse sakın öksüze kötü muamele etme. Ve sakın bir şey isteyen azarlama”.

⁵⁷ Mevlana, Mesnevi, beyit 2745-2749.

⁵⁸ Mevlana, Mesnevi, beyit 6877-6879.

⁵⁹ Mevlana, Mektuplar, s. 62.

⁶⁰ Mevlana, Mektuplar, s. 74.

⁶¹ Mevlana, Mesnevi, beyit 16805-16808; Sultan Veled, age. s. 226.

Yine Mevlana, fakirleri över ve şöyle der: “O halde fakirler, cud-i ilahinin kerem-i rabbaninin aynasıdır. Hak ile olanlar, yani hakta fani bulunanlar sehavet-i mutlaka halindedirler”⁶². Mevlana, pek çok sözünde fakirlere destek olunmasını ister. Hatta yazdığı mektuplarında darda kalanlar için yardım talebinde bulunur.

İyilikte bulunan ihsan sahipleri, daima anılır. “İhsan eden kimse ölür, fakat ihsanı ölmez. Daima yâd edilir. Allah indinde din ve ihsan küçük bir şey değildir”⁶³.

Mevlana’nın maddi anlamda fakirlik çektiği, hanımının şikayetinden anlaşılmaktadır⁶⁴. Mevlana’nın son günlerinde elli iki dirhem borcu vardı. Alacaklıya birkaç altın kırıntısı verilip kendisinden helallik istedi. Alacaklı ise bunu Mevlana’ya bağışladı. Bunun üzerine Mevlana “Hamdolsun bu korkunç beladan kurtuldum” dedi⁶⁵.

4. Kamu Düzeni

Mevlana, devlet kelimesinin Farsça kökenine bakarak bu kelimeyi açıklamıştır: “Bu dünyanın direği hakikaten gaflettir. Devlet nedir? (dev) ile (let)ten ibarettir. Dünya devletin evveli koşup didinme, sonu dayak yemektir. Bu harabede devlet sahibi için merkep gibi ölmekten başka bir şey yoktur”⁶⁶. (Dev) devîden mastarından türemiş olup “koşma” anlamındadır. (Let) ise “dayak” demektir. Dolayısıyla devlet denilen şey, koşmak ve dayak yemek manasına gelir⁶⁷. Kanaatimizce burada belirtilen devlet, toplumun siyasi teşkilatı anlamına gelmemekte, dünya anlamına kullanılmaktadır.

Toplum düzeninin sağlanması için bir otoriteye ihtiyaç vardır. Mevlana bunu şu sözleriyle belirtir: “Bu şehirde güneş kıtlığı var; bir padişahın gölgesi gerek. Şehir, tezeğe tapanlarla doldu; Tatar ülkesindeki misk ceylanlarının göbeklerinden çıkan misk lazım”⁶⁸.

Dünyada hiçbir şey boşuna yaratılmamıştır. Dünyada olanların varlığı hikmete bağlıdır. Eğer fare olmasaydı, yılan dünyayı ve insanları harap ederdi⁶⁹. Dolayısıyla tabiat bir denge üzerine kurulmuştur. Bu dengenin bozulması halinde dünya ve içindeki insanlar büyük zorluklarla karşılaşır. Mevlana, Kur’an-ı Kerime atıfla⁷⁰, toplum düzeninin sağlanması için kamu otoritesinin varlık sebebini şöyle açıklamaktadır: “Allah, bize devlet ve hükümeti, halk göklere el açıp ağlamasını diye verdi. Keza mülk ve hükümet verilmesi, halkın ah-ı dumanı semaya yükselip de felek ve suha yıldızının muzdarip olmaması içindir. Keza, öksüz iniltisinden arşın titrememesi ve bir kimsenin zulüm hastası olmaması içindir”⁷¹.

Mevlana, toplumda aykırılıkların uzlaşmasından yana olmuştur. Nitekim O, bunun felsefesini orkestra örneği ile dile getirmiştir: “Aykırı olma sakın; uzlaş, kaynaş boyuna... Elbiseni yırtarlarsa buluşma elbisesini dikmeye koyul. Uzlaşıp kaynaşmadan bedene de, cana da bir can sema’ıdır, belirir... Bunu, rebaptan, teften, zurnadan, çalgıcılardan, şarkıcılardan öğren. Yirmi tane çalgıcıdan bir tanesi, onlara aykırı bir makama girse hepsi de yolu kaybederler, çünkü kavga-inat kılavuz olur onlara. Herkes savaşmada, benim barışmamdan ne çıkacak deme, bir değilsin, binsin sen... Mum gibi kendi-kendine

⁶² Mevlana, Mesnevi, beyit 2751.

⁶³ Mevlana, Mesnevi, beyit 13644.

⁶⁴ Ahmed Eflaki.age C.1 s. 316; Yine kadın hizmetçilerinden birisi malının ve parasının azlığından şikayet edince Mevlana ona şöyle sorar: “Eğer sana bin dinar verip, kulağını burnunu ve diğer organlarını kesseler razı olur musun?”. O da, hayır diye cevap verir. Ve ona “Allah’ın nimetlerine şükrediniz” ayetini hatırlattı. Ahmed Eflaki.age C.1 s. 322.

⁶⁵ Ahmed Eflaki.age C.2 s.42.

⁶⁶ Mevlana, Mesnevi, beyit 13768-13769.

⁶⁷ Mevlana, Mesnevi, 12/344; Devlet, zenginlik, saadet, talih ve rütbe anlamına da gelir. Hatta devletlü tabiri, refah ve nimet sahibi olanlar için kullanılırdı.

⁶⁸ Mevlana, Divan-ı Kebir, C.5, s. 181, 186

⁶⁹ Ahmed Eflaki.age c.1 s. 334.

⁷⁰ Sad, 34-36: “Geri getirin onları bana, tuttu bacaklarını, boyunlarını silmeye başladı. Celalim hakkı için Süleyman’a bir fitne de verdik ve tahtının üstüne bir ceset bıraktık sonra tevbe ile rücu’ etti. Ya Rab! Bana mağfaret buyur ve bana öyle bir mülk bağışla ki ardından kimseye yaraşmasın, şüphesiz sensin bütün dilekleri veren vehhab sen, dedi”. Mevlana, Süleyman’ın duasından yukarıdaki beyitleri anlamaktadır.

⁷¹ Mevlana, Mesnevi, beyit 12289-12291.

yan-yakıl, ıst her yanı. Çünkü aydın bir mum, bin tane ölüden daha iyidir... Güzelim, usul bir boy-pos, binlerce kötü-eğri boy-postan yeğdir”⁷². O halde tezatlarla birlikte yaşamayı öğrenmek gerekir.

Dünya, iyi veya kötü tüm insanların ortak hayat alanıdır. Bunlar dünyada birbirleriyle karışık yaşamaktadırlar. Ulvi âleme mensup olanlar gizlenmiştir; bazen insanlar bunları bilmezler veya bilemezler. Mevlana, bunların araştırmasını tavsiye eder. Veya bir ayetten hareket ederek insanların maddi ve manevi gıdalarını araştırmaları gereğini belirtir: “Bu dünyada, süfli ve ulvi âleme mensup kişiler birbirlerine karıştırılmış, hep birlikte yaşamaktadırlar. Fakat Hakkın gayreti, sevgisi ortaya bir perde germiştir de ulvi âleme mensup olanları gizlemiştir. Cenabı Hak, dünyayı gezip araştırın, bahtınızı deneyin, rızınızı araştırın”⁷³, diye buyurmuştur”⁷⁴.

Toplumda güvenliğin sağlanmasında fiziki unsurların önemi vardır. Mevlana, bu hususu çarşı ve pazarların gündüz kurulmasının sebebinde ortaya koyar: “Güneş alınacak ve satılacak şeyleri, daha iyi gösterir. Onun için çarşılar, pazarlar gündüz açılır ve kurulur. Ta ki paranın kalp para ile sağlamı iyice görülsün; ta ki, alışveriş aldatmak ve aldanmaktan uzaklaşsın”⁷⁵.

Toplum düzeninin bozulduğu dönemlerde can ve mal güvenliği ortadan kalkar. Nitekim o dönemde Malatya’da görev yapan bir hâkimin serveti, şehrin yağmalanması sırasında elinden alınmıştır”⁷⁶.

Nasıl can ve kan kutsalsa, malın korunması da kutsaldır. Bunun için mal güvenliği can güvenliğine benzer. Mevlana, rüşveti mal güvenliğine bir saldırı olarak görüp bu tür ahlak dışı işlere karışanların bir gün ortaya çıkacağını anlatır: “Halkın malı onların kanı gibidir. Bunu yakinen bil. Çünkü mal, beden kuvvetiyle elde edilir. ... Ey rüşvet yiyen, sen fil yavrusunu yiyorsun. Filin hasmı, senin ağzındaki koku dolayısıyla senden intikam alır. Ağzındaki haram lokma kokusu bir hilekârı manen rezil eder. Çünkü fil, kendi yavrusunun kokusunu bilir.”⁷⁷.

Devlet; görevini, mali kaynaklarla yerine getirebilir. İnsanların meyli ise, vergi vermemeye yöneliktir. “Çocukça bir devlet arıyorlar; hâlbuki öşrü-bacı olmayan bir devlet gerek. Sen öldün mü, hünerin de ölü-r-gider; bu hünerlerinden utanmalıydın.”⁷⁸. “Bir padişah ki madenler de ondan zekât istiyor, denizler de; her müflisin çevresinde dönüp durması, borç para vermek için”⁷⁹.

Mevlana insanlardan güçleri üzerinde vergi almayı, eşekten nal çalmaya benzetir: “Ne vakte kadar bu eşeklerden nal çalacaksın? Çalacaksan gel de lal çal”⁸⁰. Yine “yıkık yerden vergi alınmaz”, atasözünü hatırlatır⁸¹. Bir mektubunda Sivas İğdişler beyinin, vergi istemekte ileri gittiğinden şikâyet eder⁸².

Zenginlerin zekât ve sadaka vermemelerini şikâyet edilmesi üzerine Mevlana: “Endişe etmeyin. Mademki kendi rızaları ile çok kutlulara (kuddusi) vermiyorlar, eli topuzlular (debbusiler) gelip zorla onlardan bunları alırlar” dedi⁸³. Mevlana’nı bu tespiti, devletin yeterli vergi toplayamamasının sonucunda olabilecek sıkıntıları ifade etmesi bakımından ilginçtir.

Mevlana’nın dünyanın imarı ile ilgili şu görüşü ilginçtir: “Dünyayı mamur etmeleri için, Hak Teala bir kavmin gözlerini gaflete bağladı. Eğer bir kısmını gafil kılmasa, hiçbir âlem mamur olmaz. Gaflet, mamurluklara ve âbâdlıklara sevkeder (baistir). Nihayet çocuk gafletten büyür; akıllı kemale vasıl olunca artık büyümaz olur. Binaenaleyh mamurluğun sebep ve mucibi gaflettir; ve harablığın sebebi de hüşyari (aklı başında olmak) ve intibahtır”⁸⁴. İlk bakışta sanki dünyanın imarına karşı olduğu gibi bir görünse bile, sonuca bakıldığında gerçek ortaya çıkmaktadır.

⁷² Mevlana, Divan-ı Kebir C.7, s.235

⁷³ Ankebut, 20: “De ki: “Yeryüzünde dolaşın: Allah’ın yaratmaya nasıl başladığını bir görün...”

⁷⁴ Mevlana, Mesnevi, beyit 23020-1.

⁷⁵ Mevlana, Mesnevi, beyit 12484-12485.

⁷⁶ Ahmed Eflaki, age C. 1 s. 242.

⁷⁷ Mevlana, Mesnevi, beyit 7886-7889.

⁷⁸ Mevlana, Divan-ı Kebir C.5, s.182

⁷⁹ Mevlana, Divan-ı Kebir C.5, s.414

⁸⁰ Mevlana, Mesnevi, beyit 13541.

⁸¹ Mevlana, Mektuplar, s. 29.

⁸² Mevlana, Mektuplar, s. 138.

⁸³ Ahmed Eflaki. age c.1 s. 331.

⁸⁴ Mevlana, age, s. 78.

5. Adalet

Toplumsal düzenin temeli adalettir. Mevlana, adaleti şöyle tanımlar: “Adalet demek, her şeyi yerine koymak demektir. Ayakkabı ayağa, külah da başa aittir”⁸⁵. “Adalet nedir? Bir şeyi layık olduğu yere koymak. Zulüm nedir? Layık olmadığı yere koymak. Allah’ın yarattığı hiçbir şey abes değildir. Kızgınlık, hilim, öğüt, hile, hepsi doğrudur. Bunların hiçbirisi mutlak olarak hayır değildir. Aynı zamanda mutlak olarak şer de değildir. Her birinin yerinde faydası vardır, yerinde de zararı. Onun için bilgi, vaciptir, faydalıdır”⁸⁶. Buna göre adalet, bir şeyi gereken yere koymaktır.

“Allah, teraziyi aramızda insaf ve adalet cereyanı için halk eylemiştir. Allah buyurmuştur ki⁸⁷; Sen terazide tartılacak şeyi eksiltirsen ben de sana verdiğimi eksiltirim. Sen bana karşı müstakim ve münevver olursan ben sana öyle olurum”⁸⁸.

Sultan Alâeddin, Konya kalesini tamamlayınca Baha Veled, ona “Sen adalet ve ihsan kalesi yapmaya, hayırlı dualardan askerler vücuda getirmeye çalışıp, çabala. Zira bu, böyle binlerce kuvvetli surdan senin için daha iyidir. Halkın ve dünyanın emniyeti ve kurtuluşu ondadır” buyurdu⁸⁹.

Mevlana’dan sonraki yüzyılda yaşayan İbn Haldun, şiddet ve baskı uygulayan otoriter kamu yönetimlerinin insanlardaki iktisadi faaliyette bulunma ve üretme arzularını yok ederek gelişmeye engel olduğunu belirtir⁹⁰.

6. Çarşılar

Mevlana, beyitlerde yerel iktisadi ögelere de sıkça yer verir: “Batıda bulunanın yiyeceği Endülüs’ten gelir, doğuda bulunan da Hürmüz’ün nimetiyle beslenir”⁹¹ “Yeryüzünün pazaryeri dağıldı, yıldızların pazarını seyret.”⁹²

Mevlana’nın yaşadığı dönemde Konya’da pek çok çarşının olduğu bilinmektedir. Nitekim Mevlana, pazaryerlerini de gezerdi⁹³. Hatta hayvan pazarı hakkında O, şöyle söyler: “Eşeklerin pazarına gittim; o yana, bu yana bakındım... Gözüm, gönlüm eşeğe de doydu, eşeğin sahibine de.”⁹⁴

Selçuklular döneminde serbest ticaretin olduğu bilinmektedir. Bilindiği gibi Osmanlılar döneminde devlet tarafından mal ve hizmetler için narh konulmuştur. Mevlana, çarşılarda kar hadlerinin yüksekliğini şöyle belirtir: “Karı, ticareti kat kat artan şevk çarşıları, ne de güzel çarşılardır; ışığında güneşin bile yeni Ay gibi görüldüğü nur, ne kutlu nurdur.”⁹⁵

Çoğu örnekte olduğu gibi burada da ticari hayattan bahsedilerek Mevlana döneminde ticaretin canlılığı anlatılmaktadır. “Dükkânımız da sensin, kazancımız da sen, kârımız da sen; o yüzden her gün, bizi çekersin, işten-güçten, kârdan-kazançtan edersin. Ne diye dükkâna gidelim? Madenimiz de sensin, dükkânımız da sen. Çarşıya pazara nasıl varalım? Pazarımız sensin bizim”⁹⁶.

⁸⁵ Mevlana, Mesnevi, beyit 22292.

⁸⁶ Mevlana, Mesnevi, beyit 23001-23004.

⁸⁷ Mutaaffin, 1-4: “Veyl (yazıklar) o mutaffifine. Ki insanlar üzerinden kendilerine ölçtükleri zaman tam basarlar. Onlara ölçtükleri veya tarttıkları vakit ise eksiltirler. Zannetmez mi bunlar, büyük bir gün için yeniden diriltileceklerdir. O gün insanlar Alemlerin Rabbı için kalkacaklar.” Mutaaffif (çoğul olarak) mütaffifin ölçüde ve tartıda bir şey çalan(lar)dır.

⁸⁸ Mevlana, Mesnevi, beyit 14320-14321.

⁸⁹ Ahmed Eflaki, age, s. 115.

⁹⁰ Kozak, İ. Erol. İbn Haldun’un, Kamu Yönetiminin Ekonomik ve Sosyal Gelişmeye Etkilerine İlişkin Görüşlerine Günümüzden Bir Bakış. TODAİE Kamu Yönetimi Disiplini Sempozyumu Bildirileri, 1. cilt, s. 369.

⁹¹ Mevlana, Divan-ı Kebir C.1 . 1-69.

⁹² Mevlana, Divan-ı Kebir C.1 . 1-67.

⁹³ Ahmed Eflaki, age C.1 s. 169.

⁹⁴ Mevlana, Divan-ı Kebir C.7, s.208

⁹⁵ Mevlana, Divan-ı Kebir C.3 s.474

⁹⁶ Mevlana, Divan-ı Kebir C.2 s.459

Mevlana'nın yaşadığı dönemde çarşılarda kalp para kullanımının yaygın olduğunu, onun ayeti delil getirerek tehdidinden anlaşılmaktadır; “Kalp para verme, bil ki müşteri aldanır; kork ‘Eyvahlar olsun her mal toplayıp sayana’⁹⁷ tehdidinden”⁹⁸.

Pazarlarda resmi görevliler muhtesip (ihtisap ağası) ve pazarbaşı bulunmaktaydı. Mevlana, aşağıdaki sözlerinde bunları ve pazardaki bazı olayları anlatmaktadır. Çarşı ve pazarlarda müşteri ayartma ve hilekârlıkla ilgili çeşitli hikâyeler vardır: “Pazarda bir köylü çocuk var; düzenci, lafazan, pek hilebaz. Muhtesip de onun elinden derde girmiş, pazarbaşı da... Bozacıdan, eczacıya dek herkes ondan feryad etmekte. Ne diye pazarı yıkamadasın; elini uzatma, sus utan dediler mi, yüzlerce ahd eder; artık yapmam; tevbe ettim, marangoz gibi sizden bir kıymık bile koparmam artık der. Bundan böyle der, kötülük etmem, akılandım ayıldım... Kötülükten ben de yaralandım; uyandım artık. Derken komşusunun eşyasını alır, götürür, rehine kor; aldığı paranın hepsini de şarapla, çengiyle yer gider. Tutar, bir yana atar kendini, öylesine bir hasta görünür ki görsen, bir yıldır sıtma çekiyor, erimiş-gitmiş dersin. Bu da bir düzendir; bir yoksul görsün de onu hasta sansın, ona acısın diyerdir. Herkese, benim filan yerde filan adamla şu kadar gümüşüm, bir hayli altınım var; bu hastalık yüzünden bana kim bir yardımda bulunursa karşılık olarak yüz katını vereceğim der. Bu yolla da rehin olarak, borç olarak ister-istemez birçok başı tıraş eder; birçok kişiyi dolandırır. Borç veren, işi anlayınca başına topraklar serper; bu insafsızın yüzünden yaka yırtar... Bir dili vardır, yüz arşın uzun; görünüşte şeker mi şeker... Fakat açtığı yaraya bakarsan görürsün ki o ağız, yılanlarla dolu bir kuyuymuş...”⁹⁹.

Sanatkârlardaki bazı hususlar da dile getirilmektedir: “Hırsız terzi, fırsat buldu mu boya tam gelen kumaşı kısaltır-gider”¹⁰⁰.

Çarşılarda terazi kullanılmıştır: “Dünyada terazisiz bir pazar görmedim; fakat dünya, bir uğurdan ölçülüdür de neden onun terazisi yok?”¹⁰¹. “Hepsi de terazi gibi, arşın gibi, mihenk taşı gibi dilsiz, fakat çarşıda-pazarda kadılık etmede, hüküm vermede”¹⁰².

Mevlana, şehirlerarasında bulunan köylü pazarının özelliklerini anlatır: “Bizim dilimiz, dudağımız, şehirlerarasındaki köylü pazarına benzer, her yandan alışveriş için oraya gelirler. Dolandırıcılardan kalp akçelerle alışveriş yaptıkları, kusurlu kumaşların satıldığı yer de o köylü pazarı idi, kıymetli malların, baha biçilmez kumaşların, çok değerli incilerin bulunduğu yer de orası idi. O köylü pazarında, kim daha fazla alışverişten anlar, dil dökmesini, müşteri kandırmasını becerirse, kim geçer akçe ile kalp akçayı daha fazla ayırt etmesini bilirse o kazanır, kâr ederdi. Köylü pazarı, işini bilen adama kâr yeri, kazanç yeri olur, işini bilmeyene ise körlüğü yüzünden zarar yeri kesilirdi. Âlemin cüzlerinden her biri, ğabiye, kafasız adama çözülmez bir düğümdür. İşini bilene, ustaya ise düğüm çözüştür. Bu dünya, birine şükürdür, diğerine zehir... Birine lütuftur, öbürüne kahr”¹⁰³. Burada belirtilen özelliklere göre köylü pazarı; kusurlu ve değerli malların bulunduğu herkesin alışverişe geldiği pazardır. Buradaki satıcıların alışverişten anladıkları, müşteriye mal satmak için iyi dil döktükleri belirtilmiştir. Yine piyasada geçer akçe ile kalp paranın da kullanıldığı, ancak bunu anlamamanın maharet istediği anlaşılmaktadır. Mevlana, mevcut bir pazarda kâr elde etmenin yollarını da belirtmiş olmaktadır.

DEĞERLENDİRME

Mevlana Celalettin Rumi, insanı etkileyen ve yönlendiren psikolojik faktörlere ağırlık vermekle beraber onun sosyal niteliğini de değerlendirmiştir. Onun toplumla ilgili görüşleri psikolojist ekolle yani, kendi kendini tanıma metodu ile açıklanmaktadır. Mevlana'ya göre tüm toplumsal yapı tevhit çizgisi ile şekillenmelidir. Bunun için gerekli motif de Allah aşkıdır.

Mevlevi tarikatı, köylerden çok şehirlere yönelmiştir. Mevlevi kaynaklarında köylülük biraz iş bilmezlik anlamında kullanılmıştır. Mevlana'nın yaşadığı dönem Anadolu Selçukluların ihtişam yıllarıdır. Alaeddin Keykubad'ın refah yılları sonrası, Moğol istilasının başlangıcıdır. Konya,

⁹⁷ Hümeze, 3.

⁹⁸ Mevlana, Divan-ı Kebir C.4. s. 349

⁹⁹ Mevlana, Divan-ı Kebir C.7, s.667

¹⁰⁰ Mevlana, Divan-ı Kebir C.5, s.218

¹⁰¹ Mevlana, Divan-ı Kebir C.3 s.376

¹⁰² Mevlana, Divan-ı Kebir C.5, s. 145

¹⁰³ Mevlana, Mesnevi, beyit 24692-24697,

Selçuklular döneminde nüfusu 60-80 000'e ulaşmış, Anadolu'nun en büyük ve müreffeh bir şehri idi. Dışarıdan önemli ölçüde göç almış ve İslami öğretide merkez olmuştur.

Sözkonusu dönemde sosyal kademeleşmeye siyasi kurumlar şekil vermiş, servetin etkisi daha sonra gelmiştir. Bayındırlık, eğitim gibi hizmetler vakıflar aracılığı ile yapılmıştır. Mevlana, eserlerinde iktisadi refahın yüksek olduğuna, altınların-gümüşlerin çokluğuna işaret etmiştir.

Mevlana, para ve mal kavramları ile toplumdaki tabakalaşma arasında irtibat kurar. Ancak o, toplumdan kaçıp münzevi bir hayat yaşamayı da tercih etmez. O dönemdeki sosyal kategoriye, evlerin mimarisi de gösterir. Ona göre, şehirler yöneticisiz olamaz. Adalet ve ceza olmasaydı dünya bozuk düzen haline gelirdi.

Mevlana'ya göre dünya farklılık ve zıtlık üzerine kurulmuştur. İyiye kötünden, ayıpların sağlamdan ayrılması için böyle bir düzene ihtiyaç vardır. İnsanlar birbirlerine muhtaçtır. Zenginlerin cömertliklerini gösterebilmeleri için fakirlerin olması gerekir. Mevlana, kendisi de fakir yaşamıştır. Sosyal sigorta sistemi olarak fakirlere destek olunması öne çıkmıştır. Toplumda işbölümünün kaynağı insanların karakterlerinin farklı olmasıdır.

Tabiat denge üzerine kuruludur. Bu dengenin bozulması insanları sıkıntıya sokar. Toplumsal düzenin sağlanması için devlet otoritesine gerek duyulur. Toplumsal güvenliğin sağlanmasında ışıktandırma, yol gibi fiziki unsurların da önemi büyüktür.

Toplumda aykırılıkların uzlaşmasına örnek olarak, orkestra verilir ve uyum öğütlenir. "Aykırı olma sakın: uzlaş kaynaş.."

Dünyayı gezip araştırmak, rızık aramak Allah'ın emridir.

Toplumsal düzenin temeli adalettir. "Adalet demek, her şeyi yerine koymak demektir. Ayakkabı ayağa, külah da başa aittir". Hatta Mevlana'nın babası Konya'ya geldiğinde Alaaddin Keykubad'a, adalet kalesinin insanlığı kurtardığını söylemiştir. Devlet görevlerini yapabilmek için vergi toplar; ancak insanların güçleri üzerinde vergi alınmamalıdır.

Mevlana'nın yaşadığı dönemde ticaretin ve üretimin çok canlı olduğu bilinmektedir. Ancak o eserlerinde, çarşılardaki bazı olumsuzlukları da dile getirmiştir: kalp para kullanımının varlığı, müşteri ayartmalar ve çıırtkanlıklar gibi... Yine bazı sanatkarların hilelerine temas edilmiştir. Pazarlarda muhtesip ve pazarbaşı resmi görevlileri vardı. Teraziler ölçü aracı olarak kullanılmaktaydı.

Mevlana bir yandan insanı tanıtmış, diğer yandan da onun sosyal ilişkileri ve toplum düzenini ele almıştır. Fikirleri çağını aşarak, günümüze kadar gelmiştir.

KAYNAKÇA

1. Ahmed Eflaki. Ariflerin Menkıbeleri (Mevlana ve Etrafındakiler) çeviren: Tahsin Yazıcı. 4. basım, C. 1-2. İstanbul, 1983
2. Akdağ, Mustafa. Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi. Barış Kitabevi, C. I, II. Ankara, 1999.
3. Arasteh, A. Reza. Rumi The Persian, The Sufi. Routledge and Kegan Paul. London, 1974.
4. Baykara, Tuncer. Türkiye Selçukluları Devrinde Konya. Valilik Kültür Müdürlüğü yayını. Konya, 1998. 2. baskı.
5. Bayram, Mikail. Tarihin Işığında Nasreddin Hoca ve Ahi Evren. İstanbul, 2001.
6. Füzüanfer, B. Mevlana Celaleddin. Valilik Kültür Müdürlüğü yayını. Konya- 2005.
7. Gölpınarlı, Abdülbaki. Mevlana, Hayatı, Sanatı, Yapıtlarından Seçmeler. Varlık yayınları, 7. basım, 2004.
8. İslam Ansiklopedisi MEB, Celaleddin Rumi ve Mevlevilik maddeleri.
9. Kozak, İ. Erol. İbn Haldun'un, Kamu Yönetiminin Ekonomik ve Sosyal Gelişmeye Etkilerine İlişkin Görüşlerine Günümüzden Bir Bakış. TODAİE Kamu Yönetimi Disiplini Sempozyumu Bildirileri, 1. cilt, s. 369.
10. Lewis, Franklin D. Rumi, Past and Present, East and West. Oneworld publications, Oxford, 2001.
11. Merçil, Erdoğan. Türkiye Selçuklularında Meslekler. Türk Tarih Kurumu yayını, Ankara, 2000.
12. Mevlana Celaleddin. Divan-ı Kebir. Hazırlayan: Abdülbaki Gölpınarlı, 2. baskı, Kültür Bakanlığı yayını, Ankara, 1992.

13. Mevlana Celaleddin. Mecalis-i Seb'a (Yedi Meclis). Çeviren ve hazırlayan: Abdülbaki Gölpınarlı, 2. baskı Kent Basımevi, İstanbul, 1994.
14. Mevlana Celaleddin. Mektuplar. Türkçeye çeviren ve hazırlayan: Abdülbaki Gölpınarlı. İnkılap, İstanbul, 1999.
15. Mevlana Celaleddin-i Rumi. Fihi Ma Fih. Tercüme: Ahmed Avni Konuk, Hazırlayan: Selçuk Eraydın. İz Yayıncılık, İstanbul, 2001.
16. Mevlana Celaleddin-i Rumi. Şerh-i Mesnevi. Terceme ve şerhedenler: Tahir-ul Mevlevi, (1-14 cilt), Şefik Can (15-18 cilt) Şamil yayınevi, İstanbul, tarihsiz.
17. Mevlana, Mesnevi, Çeviren: Veled İzbudak, gözden geçiren: Abdülbaki Gölpınarlı. Konya Büyükşehir Belediyesi yayını, İstanbul, 2004.
18. Schimmel, Annemarie. Rumi's World. A Study of the Works of Jalaluddin Rumi. Fine Boks London.
19. Şimşekler, Nuri. Mesnevi'ye Göre Konya'da Yaşam (Milletler-Meslekler). (Selçuk Üniversitesi 3. Uluslar arası Mevlana Kongresi, 5-6 Mayıs 2003) s.1-15.
20. Şimşekler, Nuri. Mevlana, Mesnevi'ye Göre Konya'da Yaşam (Milletler-Meslekler)
21. Tekin, Mustafa. Mevlana Celaleddin Rumi'de Din ve Toplum. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Konya 1995.
22. -Turan, Osman. Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti. Dergah yayınları, 3. baskı, İstanbul, Aralık 1980.
23. Ülgener, Sabri. İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası. Der yayınları, 2. baskı, İstanbul, 1981.
24. Yalçın, Aydın. Türkiye Tarihi. Ankara 1979.